

ДІЛОВИЙ ЕТИКЕТ : НАЦІОНАЛЬНА СПЕЦИФІКА НЕВЕРБАЛЬНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ В ПОЛІКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРИ

Лідія Прокопович – кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри філологічних дисциплін та соціальних комунікацій,
Мукачівський державний університет, Мукачево

DOI

<https://orcid.org/0000-0002-4882-5322>

Алла Моргун – кандидат філологічних наук, доцент кафедри
філологічних дисциплін та соціальних комунікацій,
Мукачівський державний університет, Мукачево
<https://orcid.org/0000-0002-4434-4919>

Ігор Задорожний – кандидат мистецтвознавства, доцент кафедри музичного мистецтва,
Мукачівський державний університет, Мукачево
<https://orcid.org/0000-0003-1912-230>

Ярослав Богів – кандидат історичних наук, доцент кафедри
готельно-ресторанної справи, Мукачівський державний університет, Мукачево
<https://orcid.org/0009-0006-8785-1626>

Наведено огляд публікацій, в яких досліджено невербальну комунікацію. Розглянуто вплив культурних різниць на невербальну комунікацію. Описано кінесіку: жести, міміку, мову тіла та інші візуальні сигнали, що є важливою частиною людської взаємодії. Проаналізовано культурні відмінності у виразі обличчя та міміки. Охарактеризовано культурні відмінності у просторовому аспекті: проксемику та доведено, що відстань між комунікантами – це ідіоетнічна ознака. Виявлено, що різновиди невербального спілкування містять в собі культурні цінності та норми певних народів, які урізноманітнюють комунікативний акт та покращують якості вербальне спілкування.

Ключові слова: міжкультурна комунікація, полікультурний простір кінесіка, проксемика, окулесіка, хаптика.

Постановка проблеми. Сьогодні світ сучасної людини не може замикатися у рамках території однієї країни чи навіть континенту. Інтеграційні процеси у сферах виробництва, освіти, бізнесу, науки, розширення міжкультурних контактів вимагають нового осмислення проблем культури і комунікації.

Умовою успішності професійної та суспільної діяльності фахівців усіх галузей є вміння ефективно спілкуватися і взаємодіяти з людьми. Спілкування має два види, які здебільшого реалізуються одночасно: *вербальне*, тобто словесне, і *невербальне* (несловесне). У спілкуванні на вербальному рівні система кодифікації переважно загальновідома, то сприйняття і розуміння невербальних сигналів для більшості комунікантів є доволі складним процесом.

Уміння бути співрозмовником цінувалося в минулому, цінується воно й нині.

Проблема комунікабельності полягає передусім у порушенні норм культурної поведінки, етичних та естетичних правил використання мовних і позамовних засобів комунікативної взаємодії. Щоб мати успіх, бути приємним і корисним людям треба опанувати мистецтво спілкування, адже 75% підприємців США визначили, основною перешкодою в досягненні успіху в їхній діяльності є неефективне спілкування.

Особливо гостро важливість цієї комунікативної компетенції відчувається у випадку «зустрічі культур». Лише інтенсифікуючи дослідження у галузі комунікативістики й інтеркультуралістики можна досягти порозуміння між народами в умовах відкритості глобального культурного й освітнього просторів.

У другій пол. ХХ століття з огляду на зміну парадигми у лінгвістиці гостро постала проблема недостатньої кількості досліджень щодо національної специфіки мовленнєвого спілкування, мовленнєвих і поведінкових стереотипів із позицій нових наукових галузей: психолінгвістики, інтеркультурної комунікації, лінгвокультурології, філософії освіти. Актуальність таких досліджень зумовлена низкою чинників, як-от необхідність навчання підростаючого покоління нормам адекватної комунікативної поведінки у глобалізованому світі з фактично необмеженим потенціалом міжнародних контактів і, водночас, браком навчальних матеріалів, у яких би знайшли відображення взірці застосування культурних, ситуативних та індивідуальних норм спілкування [11].

Базою для узагальнювального дослідження слугували численні студії, зокрема праця дослідника невербального спілкування американського антрополога Е. Холла (1914-2009 рр.). Саме він увів до наукового обігу термін «проксемика», під яким розумів учення про використання людьми простору як культурного артефакту, організаційної та комунікативної системи [18; 19].

У 70-ті роки ХХ ст. вчення Е. Холла про особливості міжкультурної комунікації розвинули М. Аргайл [14], Р. Бердвістелл [15; 16], У. Фрізена й П. Екман [17].

Важливими для розвитку дослідження міжкультурної комунікації є новітні дослідження

проксемики, присвячені переважно аналізу комунікативної поведінки у віртуальному просторі й проблемам, пов'язаним з адаптацією суб'єктів комунікації в інформаційних освітніх середовищах.

Значимо, що вивчення комунікативної культури як складової професійної компетентності активно розвивається у вітчизняній науковій літературі. Зокрема, Бойко В. звертає увагу на комунікативну толерантність [2]. Ковальчук Н. наголошує на значенні комунікативної культури для майбутніх фахівців у закладах вищої освіти, що сприяє їх професійній підготовці і вдосконаленню компетенцій у сучасному світі [3]. Сарновська С. [10] підкреслює важливість комунікативної культури у професійному середовищі, де вона є необхідною для створення гармонійних відносин і ефективної взаємодії між людьми [9].

Отже, дослідники наголошують на тому, що необхідною умовою для взаємодії між людьми в полікультурному просторі є комунікативна культура, яку потрібно вивчати, опановувати як мистецтво і застосовувати в щоденному житті.

Із огляду на вище сказане, *мета статті* – з'ясувати національну специфіку невербальної комунікативної поведінки в полікультурному просторі та здійснити детальний її аналіз. Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких *завдань*: з'ясувати вплив культурної різниці на невербальну комунікацію; узагальнити теоретичні засади невербальної комунікації; охарактеризувати особливості культурних відмінностей у жестах та рухах тіла: кінесики; визначити культурні відмінності у виразі обличчя та міміці; описати культурні відмінності у просторовому аспекті: проксемика; з'ясувати специфіку культурних відмінностей у використанні окулярних знаків; виокремити культурні відмінності у тактильній комунікації: хаптика.

Виклад основного матеріалу. Вплив культурних різниць на невербальну комунікацію. Невербальна комунікація посідає важливе місце у процесі взаємодії індивідів, особливо в полікультурному просторі. Для того, щоб увійти в контакт із людиною, яка має протилежний світогляд у сфері культури, потрібно розуміти не лише вербальні аспекти спілкування, а й невербальні (несловесні) засоби. Це, передусім, соматичні знаки: міміка погляд, поза, рухи тіла тощо. За підрахунками вчених невербальними засобами відбувається від 40 до 80 % комунікації. «У сприйнятті повідомлення, ставленні до співрозмовника, до його поведінки, у взаєминах між комунікантами вираз обличчя, поза, погляди, жести набагато виразніші, ніж словесне мовлення. Ці знаки безпосередньо, переважно поза контролем свідомості, відбивають психічні стани і реакції людини, тоді як у мовленні ці стани і реакції виражають через мовні знаки, пов'язані зі свідомістю і вживання яких контролюється нею. Тому невербальна інформація здебільшого правдивіша за ту, що виражена словами» – зазначає Я. Радевич-Винницький [7; 98].

За підрахунками американських фахівців у галузі спілкування приблизно 55% інформації отримуємо від невербальних знаків (жести, міміка), які супроводжують мовленнєвий контакт, 38 % дають нам висота тону, голос, тембр і тільки 7% – зміст сказаного [10; 96].

Варіативність способів невербальної комунікації може бути фактором, який ускладнює розуміння та виконання комунікативного акту. Цікаві приклади міжкультурних різниць приводить І. Байбакова [1]. Дослідниця наголошує на таких особливостях та різниці тактильності між різними країнами: «Американців вважають частиною неконтактної культури, незважаючи на усі поцілунки і плескання по плечах. Люди інших культур, особливо іспанці, часто вважають американців дуже холодними особами. З іншого боку, японці, яким не подобається манера цілуватися на людях і торкатися руками партнерів, вважають представників Північної Америки занадто демонстративними».

Культурні відмінності у жестах та рухах тіла: кінесика. Невербальна комунікація, що включає жести, міміку, мову тіла та інші візуальні сигнали, є важливою частиною людської взаємодії. Ці сигнали можуть багато чого розповісти про те, що людина відчуває, про що вона думає та чого хоче. Серед інших видів невербальної комунікації одним із найвпливовіших є жести та рухи тіла. Науку, яка вивчає поведінкові особливості цих рухів, називають кінесикою.

Розглянемо певні випадки міжкультурних різниць: жестові рухи пальцями, долонями та руками можуть вирізняти серед різних народів світу. Так, наприклад, у багатьох країнах світу піднятий догори великий палець руки означає позитивне підтвердження чогось, ознаку перемоги або успіху. В той час як у таких країнах як Іран, цей жест може бути образливим: «якщо ви піднімаєте великий палець вгору в Ірані, це означає непристойну та образливу зневагу, що означає «сядь на це». Це схоже на підняття середнього пальця вгору» [20].

Жест указування на щось у багатьох країнах супроводжується використанням вказівного пальця руки або направлення долоні в сторону вказаного предмету або об'єкту. Але в деяких країнах спосіб вказування вирізняється поміж інших. Як приклад, у деяких регіонах Америки, Африки, Південно-Східної Азії, Австралії та Океанії привертають увагу до чогось не пальцем, а головою, носом або губами [4].

У деяких регіонах південної Європи, в Латинській Америці під час розмови прийнято торкатися співрозмовника. Тому в цих країнах відстань між спілкувальниками менша, ніж в Європі.

Нормативність поз залежить від національних традицій. Зокрема, в Японії соціальну і культурну цінність має покійна поза. Якщо в Україні вважається ознакою невихованості розмовляти з жінкою, особою вищого соціального статусу, тримаючи руки в кишенях, то у Франції в такій позі можна спілкуватися навіть із королевою – зауважує Я. Радевич-Винницький [7; 105].

Культурні відмінності у виразі обличчя та міміці. Людина, як організм здатний до вищих умінь, не підвладна іншим живим істотам на планеті Земля, використовує і найпростіші способи виразу емоцій, якою є міміка та вирази обличчя. У книзі «Мова міміки, поглядів, жестів», С. Рибалка трактує, що: «до міміки належать усі зміни, які можна спостерігати на обличчі людини» [8; 7– 8].

Такі фундаментальні знання дають людям можливість більше розуміти різниці між культурними особливостями виразів обличчя в рідній культурі у порівнянні з іншими «посмішка в американців далеко не завжди виражає дійсний стан людини, а лише показує його увагу та доброзичливість до співрозмовника; в той же час німцям не характерна надмірна усмішливість американців – усмішка є правилом ввічливості, що підкреслює доброзичливість і відсутність агресивності [13].

Усмішка є важливим несловесним знаком етикетного спілкування. За словами чеського соціолога Іржі Томана «це найдієвіша зброя, за допомогою якої найлегше проникнути крізь панцир інших «Я» [12; 85].

В американському суспільстві поширене гасло *Keep smiling!* – «Усміхайтесь!». З усміхненою людиною приємніше мати справу, ніж із насупленою і похмурою.

Нинішня усміхненість американців, оптимізм, порядність пояснюється впливом популярної книжки О. Мардена «Воля й успіх». Міміка належить до ідіоетнічних ознак. Фіні обличчям реагують значно стриманіше, ніж французи, серед японців поширене обличчя «маска».

Культурні відмінності у просторовому аспекті: проксемика. Проксемика – це наука про використання простору та відстані між людьми як засобу комунікації. Цей термін вперше введений антропологом Едвардом Т. Холлом у 1960-х роках. Він досліджує, як люди сприймають та використовують простір навколо себе для вираження своїх відносин, статусу, комфорту та інших соціальних аспектів. Просторовий аспект полягає у тому як індивіди комунікації проявляють ту чи іншу емоцію, повідомлення, натяжки тощо за допомогою дистанції між об'єктами комунікації, або її відсутність [18; 19].

Доведено, що відстань між комунікантами – це ідіоетнічна ознака: у різних народів вона неоднакова. Зокрема, у Європі відстань між спілкувальниками збільшується, якщо рухатися з півдня на північ: від 40 см в Італії до ледь не 2-х метрів в Англії.

У Європі розрізняють такі дистанції *інтимну* (від 0 до 0,4 м), *особисту* від (0,4 до 1.5 м.); *суспільну* (від 1, 5 м до 4 м) і *відкриту* (від 4 м до 8 м).

Зауважимо, що відстань між спілкувальниками зумовлюють не лише національні традиції, а й структура комунікативного акту, вік, стать, темперамент, соціальне становище. Досвідчені чиновники й управлінці знають, що на відвідувача легше впливати, коли він сидить далше і нижче від крісла господаря кабінету [7; 103].

За статистикою, наданою автором статті «Proxemics Is Also a Cultural Preference» «очікувана відстань для соціальної зони є вдвічі більшою у Сполучених Штатах (приблизно 4 фути – 1,2 м) порівняно з деякими частинами Європи (приблизно 2 фути – 0,6 м). Природньо, американець зробить крок назад, щоб створити комфортну дистанцію з європейцем, який, у свою чергу, зробить крок уперед, щоб знову скоротити простір» [21]. Так можна проглянути крізь відмінності в культурі Європи та Америки. Часто зазначають достатньо сильну різницю у культурних цінностях, поняттях та нормах між цими двома частинами земної кулі. Але така різниця може бути диференційоватись навіть на території Сполучених Штатів. Загальновідомо, що не надто дружні стосунки між південними і північними американцями зумовлені тим, що другі у розмові відступають на звичну для них більшу відстань, що перші сприймають як вияв неприязного до них ставлення.

Англійці у спілкуванні, зазвичай, розташовуються під кутом 90° до співрозмовника, вони вирізняються комунікативною стриманістю і толерантністю, об'єктивним ставленням до партнера і до себе. Незручно, зазвичай, почуваються люди, що сидять на куці стола, а в Австрії ніхто б й не сів на кут [7; 103].

Культурні відмінності у використанні окулярних знаків: окулесика.

Людина має набір базових сенсорних відчуттів таких як нюх, слух, зір, дотик та смак. Очі посідають важливе місце у функціональному базисі кожної людини. У невербальній комунікації рух очей займає більш важливе місце, ніж сам процес бачення. Саме це розглядає наука під назвою окулесика. Таке визначення дає Жанет. М. Беннет: «Окулесика – це дослідження поведінки невербальної комунікації за участю очей. Очі є інструментом не тільки для надсилання комунікаційних повідомлень, але й для їх отримання» [21].

Відомий так званий «метод трикутника». Він полягає в особливій техніці погляду, коли спочатку людина фокусується на одному оці співрозмовника, далі відводить погляд вниз,

фокусуючись на роті, а потім знову піднімаючи погляд, але вже фокусуючись на іншому оці. Психологи вважають, що такий спосіб може допомогти привабити та справити позитивне враження на співрозмовника, часто в контексті фліртування.

У міжкультурному контексті окулесика посідає важливе місце, оскільки очі можуть передавати широкий спектр емоцій, намірів та соціальних сигналів, проте спосіб їхнього використання та інтерпретація може суттєво відрізнятись в різних культурах. В Америці та Латинській Америці не дивитися іншій людині в очі є ознакою неповаги, і це може навіть виглядати підозріло. У багатьох азійських культурах уникання зорового контакту вважається проявом поваги, а тривалий зоровий контакт вважається образливим. У Китаї, Японії, інших країнах Південно-Східної Азії спілкувальники уникають прямого погляду. Тому, наприклад у метро усі пасажири вдають, що сплять, або читають.

У багатьох східних культурах жінкам не рекомендується дивитися чоловікам в очі, оскільки це свідчить про владу чи сексуальний інтерес.

Автори книги «The 7 Keys to Communicating in Japan» проводять аналіз японської культури та її зв'язок і вплив на комунікацію. В Японії люди опускають очі, щоб висловити повагу. У Сполучених Штатах і Канаді люди підтримують зоровий контакт, щоб висловити повагу. Коли жителі Північної Америки опускають очі, вони не виявляють поваги, а опускають очі, це свідчить про одне з кількох невербальних повідомлень, але жодне з цих повідомлень не є повагою [22].

Прямий погляд у багатьох суспільствах сприймається як неетикетний. У німецькій культурі від прямого погляду не відвертаються, а реагують на нього переважно позитивно.

Культурні відмінності у тактильній комунікації: Хаптика.

Хаптика – це підвид невербальної комунікації, що вивчає взаємодію за допомогою дотику. Це включає в себе сприйняття та використання тактильних сигналів для вираження емоцій, намірів та соціальних відносин. Хаптика може включати в себе дотик рук, обійми, поштовхи, дотик до об'єктів тощо.

Новак у своїй роботі «Важливість дотику як невербального компонента в акті комунікації» зазначає, що такі культури як італійська, арабська, турецька та різноманітні латиноамериканські культури більш притаманні до щедрої тактильності. У більшості слов'янських культур дотик це активне вторгнення в особистий простір іншої людини тому він має бути дією обережною та ненав'язливою [6].

Дослідниця Л. Корнева в статті «Невербальні засоби в міжкультурній комунікації» наголошує: «в арабських країнах чоловіки часто, перш ніж привітатися, накривають руку одягом. Тут при зустрічі обнімаються, злегка торкаючись щокима та поплескуючи один одного по спині та плечах. У Японії прийнято, вітаючись, вклонятися, а в ряді країн неодмінним елементом привітання є обійми та поцілунок. Під час бесіди тактильні контакти активно використовують представники південних народів, хоча більшість культур накладає обмеження на дотики. Так, в Англії співбесідники рідко торкаються один одного: один спостерігач підрахував, що пара за ресторанним столиком протягом години здійснює в Парижі в середньому 110 взаємних дотиків, в Америці – близько восьми, а в Лондоні – жодного» [5].

Висновки. Здійснивши аналіз національної специфіки невербальної комунікативної поведінки в полікультурному просторі, ми дійшли висновку, що різновиди невербального спілкування містять у собі культурні цінності та норми поведінки певних народів, які урізноманітнюють комунікативний акт. Дослідивши ці відмінності, вдалось розпізнати та усвідомити ефективність невербальної комунікації, що корелює з вербальним спілкуванням поза межами однієї культури, і покращує якості невербального мовлення.

Під час дослідження видів невербальної комунікації таких як міміка (вирази обличчя), кінесика (рухи та мова тіла), проксемика (комунікація у просторі), окулесика (рухи та погляди очима) та хаптика (тактильність), вдалось розглянути особливості кожного з типів, їх методи застосування.

Висновок полягає в тому, що культурні відмінності становлять суттєвий чинник у сприйнятті невербальної комунікації. Різні культури можуть мати різні норми щодо виразності просторових відносин, звичаїв та традицій, що суттєво впливає на способи сприйняття та використання невербальних засобів комунікації. *Перспективи подальших досліджень.* Попри те, що частина обстеженого та проаналізованого матеріалу вже стала предметом дисертаційних досліджень, розвідок, актуальним залишається дослідження, зокрема пантоміміки (значущих виражальних рухів інших частин тіла (голови, рук, плечей, тулуба, ніг), які зовнішньо відбивають емоційний стан людини і є багатозначними, поліфункціональними невербальними засобами спілкування.

Список використаної літератури

1. Байбакова І. Значення невербального спілкування у контексті взаємодії культур. *Вісн. Нац. ун-ту «Львів. політехніка»*. 2007. № 586. С. 52–55.
2. Бойко В. Діагностика комунікативної толерантності: методологічні аспекти. Київ : Знання, 2010. 230 с.
3. Ковальчук Н. Комунікативна культура як умова вдосконалення професійної підготовки майбутніх фахівців у ВНЗ : навч. посіб. Острого : Нац. ун-т «Острозька акад.», 2015. 185 с.

4. Звідки походять деякі жести й чи означають вони те саме в різних культурах / Вільям Парк. *BBC*. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/vertfut-58357458> (дата звернення: 29.11.2024).
5. Корнєва Л. Невербальні засоби в міжкультурній комунікації. *Культура народів Причорномор'я*, 2004. № 49. С. 88–90.
6. Новак В. Р. Важливість дотику як невербального компонента в акті комунікації. *Уч. зап. Таврического нац. ун-та ім. В. Вернадського. Серія: Филологія. Соціальні комунікації*. 2011. № 4. Т. 24 (63). Ч. 2. С. 322–327.
7. Радевич-Винницький Я. Етикет і культура спілкування : навч. посіб. Київ : Знання, 2006. 291 с.
8. Рибалка С. Мова міміки, поглядів, жестів. Донецьк : ТОВ ВКФ «БАО», 2006. 224 с.
9. Сарновська С. Сучасна соціальна комунікативна культура (філософсько-методологічний аналіз) : дис. ... канд. філос. наук : 09.00.03. Київ, 2020. 18 с.
10. Скотт Дж. Конфлікти. Способи їх подолання. Київ, 1991. 190 с.
11. Триняк М. Невербальна комунікація як чинник адаптації в інтеркультурному просторі освітній дискурс. *Освітній дискурс: зб. наук. пр.* 2024. № 50 (7-9). С. 23–28.
12. Томан І. Мистецтво говорити: Пер.з чеськ. Київ, 1989. 85 с.
13. Юр'єва О. Ю. Особливості невербальної передачі інформації в процесі міжкультурної комунікації. *Наук. зап. [Нац. ун-ту «Острозька академія»]*, 2009. № 11. С. 95–102.
14. Argyle M. *Bodily communication*, 2nd ed. London : Methuen, 1988. 345 p.
15. Birdwhistell, RL 'Introduction to Kinesics', Universiti of Louisville Press, Louisville, Kentucky, 1982. 118 p.
16. Baudrillard, J & L'Yvonnet, F 2001, D'un fragment l'autre, Paris, Le Livre de Poche, 157 p.
17. Ekman, P & Friesen, WV 1969, 'The Repertoire of Nonverbal Behavior: Categories, Origins, Usage and Coding', *Semiotica*. Vol 1, № 1. P. 49-98.
18. Hall, E 1963, 'A system for the notation of proxemic behavior', *American anthropologist*, 65 (5). P. 1003–1026 .
19. Hall, ET 1968, 'Proxemics', *Current Anthropology*, 9. P. 83–95.
20. Hand Gestures You Should Never Use Abroad <https://www.thomascook.in/blog/offbeat/hand-gestures-you-should-neveruse-abroad/>.
21. The SAGE Encyclopedia of Intercultural Competence/edited by Janet M. Bennett, 2015. 1024 p. https://www.google.com.ua/books/edition/The_SAGE_Encyclopedia_of_Intercultural_C/hXxZDwAAQBAJ?hl=uk&gbpv.
22. Yamada H., Kelm O.R. & Victor D. A. 2017 The seven keys to communicating in Japan : an intercultural approach.

Reference

1. Baibakova I. Znachennia neverbalnogo spilkuвання u konteksti vzaiemodii kultur. *Visn. Nats. un-tu «Lviv. Politekhnik»*. 2007. № 586. S. 52–55.
2. Boiko V. Diahnostyka komunikatyvnoi tolerantnosti: metodolohichni aspekty. Kyiv : Znannia, 2010. 230 s.
3. Kovalchuk N. Komunikatyvna kultura yak umova vdoskonalennia profesiinoi pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv u VNZ : navch. posib. Ostroh : Nats. un-t «Ostrozka akad.», 2015. 185 s.
4. Zvidky pokhodiat deiaki zhesty y chy oznachaiut vony te same v riznykh kulturakh/Viliam Park. BBC. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/vertfut-58357458>. (data zvernennia: 29.11.2024).
5. Kornieva L. Neverbalni zasoby v mizhkulturnii komunikatsii. *Kultura narodov Prychornomoria*. 2004. № 49. S. 88–90.
6. Novak V. R. Vazhlyvist dotyku yak neverbalnogo komponenta v akti komunikatsii. *Uchenye zapysky Tavrycheskoho natsyonalnogo unyversyteta im. V. Vernadskoho. Seriya: Fylohohyia. Sotsyalnye kommunykatsyy*. 2011. № 4. T. 24 (63). Ch. 2. S. 322–327.
7. Radevych-Vynnytskyi Ya. Etyket i kultura spilkuвання : navch. posib. Kyiv : Znannia, 2006. 291 s.
8. Rybalka S. Mova mimiky, pohliadiv, zhestiv. Donetsk : TOV VKF «BAO», 2006. 224 s.
9. Sarnovska S. Suchasna sotsialna komunikatyvna kultura (filosofsko-metodolohichniy analiz) : dys. ... kand. filos. nauk : 09.00.03. Kyiv, 200. 18 s.
10. Skott Dzh. Konflikty. Sposoby yikh podolannia. Kyiv, 1991. 190 s.
11. Tryniak M. Neverbalna komunikatsiia yak chynnyk adaptatsii v interkulturnomu prostori osvittii dyskurs. *Osvitnii dyskurs: zbirnyk naukovykh prats*. 2024. № 50 (7-9). S. 23–28.
12. Toman I. Mystetstvo hovoryty: Per.z chesk. Kyiv, 1989. 85 s.
13. Yurieva O. Yu. Osoblyvosti neverbalnoi peredachi informatsii v protsesi mizhkulturnoi komunikatsii. *Naukovi zapysky [Natsionalnogo unyversytetu «Ostrozka akademiia»]*, 2009. № 11. S. 95–102.
14. Argyle M. *Bodily communication*, 2nd ed. London : Methuen, 1988. 345 r.
15. Birdwhistell RL 'Introduction to Kinesics', Universiti of Louisville Press, Louisville, Kentucky, 1982. 118 p.
16. Baudrillard, J & LYvonnet, F 2001, Dun fragment lautre, Paris, Le Livre de Poche, 157 p.
17. Ekman, R & Friesen, WV 'The Repertoire of Nonverbal Behavior: Categories, Origins, Usage and Coding', *Semiotica*, 1969. Vol 1, № 1. P. 49-98.
18. Hall, E 1963, 'A system for the notation of proxemic behavior', *American anthropologist*, 65 (5), P. 1003–1026.
19. Hall, ET 1968, 'Proxemics', *Current Anthropology*, 9. P. 83–95.
20. Hand Gestures You Should Never Use Abroad <https://www.thomascook.in/blog/offbeat/hand-gestures-you-should-neveruse-abroad/>.
21. The SAGE Encyclopedia of Intercultural Competence/edited by Janet M. Bennett, 2015. 1024 p. https://www.google.com.ua/books/edition/The_SAGE_Encyclopedia_of_Intercultural_C/hXxZDwAAQBAJ?hl=uk&gbpv.
22. Yamada H., Kelm O.R. & Victor D. A. 2017 The seven keys to communicating in Japan : an intercultural approach.

UDC 174: 177:316.62 -056.87:316.62

BUSINESS ETIQUETTE: NATIONAL SPECIFICS OF NON-VERBAL COMMUNICATIVE BEHAVIOR IN A MULTICULTURAL SPACE**Lidiya Prokopovych** – candidate of philological sciences, associate professor, head of the department of philological disciplines and social communications, Mukachevo State University, Mukachevo**Alla Morgun** – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the Department of Philological Disciplines and Social Communications, Mukachevo State University, Mukachevo,**Ihor Zadorozhnyi** – Ph.D. in Arts, Associate Professor of the Music Arts Department, Mukachevo State University.**Yaroslav Bohiv** – Associate Professor, Candidate of Science department of hotel and restaurant case Mukachevo State University, Mukachevo

An overview of publications in which non-verbal communication is investigated is given. The influence of cultural differences on non-verbal communication is considered. Kinesics are described: gestures, facial expressions, body language, and other visual cues that are an important part of human interaction. Cultural differences in facial expressions and facial expressions are analyzed. Cultural differences in the spatial aspect: proxemics are characterized and it is proved that the distance between communicators is an idioethnic feature. It has been found that varieties of non-verbal communication contain cultural values and norms of certain peoples, which diversify the communicative act and improve the quality of verbal communication.

Key words: intercultural communication, multicultural space kinesics, proxemics, oculesics, haptics.

Надійшла до редакції 11.1.2024 р.

УДК 007:659.3:642.5:004.738.5

«ЦИФРОВА» КУЛЬТУРА ХАРЧУВАННЯ : ДОСВІД КУЛЬТУРОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ**Тарас Калабура** – аспірант, ПВНЗ «Київський університет культури», м. Київ, Україна<http://orcid.org/0009-0008-2425-9136>DOI: <https://doi.org/>taraskalabura19@gmail.com

Сучасні процеси продукування знань й боротьби за владу в усьому світі пов'язують їжу та цифрову культуру, даючи підстави культурологам звернути увагу на відмінності, паралелі та збіги між їжею та цифровими продуктами. Культурологічний аналіз цифрової культури харчування здійснюється зокрема і з метою виявити її вплив на повсякденне життя. Стверджується, що культура харчування в цифрову епоху фокусується на питаннях влади та нерівності, і це відображається на буденній політиці «цифрового» харчування з відповідними соціальними, економічними та етичними наслідками. Стаття висвітлює ключові питання, знайомить із концепціями та теоретичними дебатами, які є рушійною силою цього дослідження. Крім того, розглянуто вплив COVID-19 на культуру харчування, який оголив, а в деяких випадках навіть посилив існуючу нерівність щодо доступності, соціальності та економіки їжі. Дійсно, неможливо переоцінити екзистенціальну близькість між їжею та цифровою культурою. Цифрові технології сьогодні суттєво впливають на весь життєвий цикл харчових продуктів, від виробництва до споживання, репрезентації та всього між ними. Від роботів, безпілотників та інструментів штучного інтелекту, які допомагають фермерам стежити за станом посівів і здоров'ям худоби. Розглядається проблематика гастрономічних смаків, кулінарного авторитету, тілесного вдосконалення, повсякденних інтеракцій громадськості з їжею та її споживанням крізь призму феміністичного дискурсу та критики неоліберальної капіталістичної культурної політики.

Ключові слова: цифрова культура харчування, цифрові технології, влада, нерівність, культурна критика, тілесність, COVID-19.

Постановка проблеми. Їжа – невід'ємна складова буденного життя, наше повсякдення. Вона глибоко укорінена у культурних й соціальних структурах, за допомогою яких відтворюємо – і кидаємо виклик – нормам та ієрархіям. Тим не менш, цифрова культура також є ключовим елементом повсякденного життя, його відтворення та опору. Це особливо вірно в наш постковідний час. Цифрові технології в усьому світі допомагають організувати і структурувати буденність: від роботи та освіти до стосунків й формування особистості. Їжа та цифрові технології вважаються важливими навіть за їх відсутності, що підтверджують дослідження голоду та цифрової нерівності [24; 32]. Таким чином, їжа та цифрова культура взаємно втягнуті в сучасні процеси – і дебати навколо – виробництва знань і розподілу влади через те, що сучасні дослідники називають цифровою культурою харчування.

У якості концептуальної лінзи, «цифрова» харчова культура спрямована на визначення значущості